

III. osztály

A legfontosabbnak ítélt értékek:	5	4	3	2	1
5. Szabadság	13	2	-	-	-
22. Családom biztonsága	13	2	-	-	-
42. Egészség	13	2	-	-	-
56. Biztos jövő	13	2	-	-	-
50. Élvezni az életet	11	4	-	-	-
A legkevésbé fontosak:					
21. Elszigeteltség	-	1	1	2	11
51. Vallások	-	2	1	6	5
44. Belenyugvás	1	5	5	-	4
46. A látszat megőrzése	1	5	5	1	3
39. Engedelmisség	1	2	9	3	-

Ha az egyes értékkel kapcsolatban több értelmezési mód is felmerült, akkor arra kértem őket, hogy az értékeknek arra a jelentésére gondoljanak, amit számukra a szó leginkább megjelenít. Arra, hogy valójában mire asszociálnak az adott értékekkel kapcsolatban, csak mélyebb interjúkkal lehetne rávilágítani. Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy eléggé egységesen értékelték nagyra, ill. utasítottak el egyes értékeket. Ennek hátterében feltehetően a hasonló társadalmi státus, szociális helyzet és életkor játszik döntő szerepet. A kulturális jellegzetességekre egyértelmű adatokat nem nyerhetünk, mivel a diákoknak több, mint fele bejáró, vidéki származású.

Összefoglalás

A szociálpszichológia irodalmából ismert kultúraközi, az értékek univerzalizálásának bizonyítását megcélzó kutatás eszközéből kiindulva értékvizsgálatot végeztünk szakképzésben résztvevő hátrányos helyzetű fiatalok csoportjában. A vizsgálat helyszíne Szolnokon a Roma Esély Alternatív Alapítványi Szakiskola volt, ahol a diákok valamivel több, mint fele cigány származású. Mindkét osztályban hasonló az arány. Ez elegendő ahhoz, hogy a kérdőívekre adott válaszokban megjelenjenek az esetleges kulturális különbségek, ám az etnikai identitásból adódó eltérő értékrendszere csak kifejezetten ilyen minta adataiból lehetne következtetéseket levonni. A vizsgálatban résztvevőket ennél fogva elsősorban mint hasonló szociális, anyagi, végzettségi és életkori sajátosságokkal rendelkező tanulók csoportját szándékoztuk figyelembe venni.

Csillei Béla

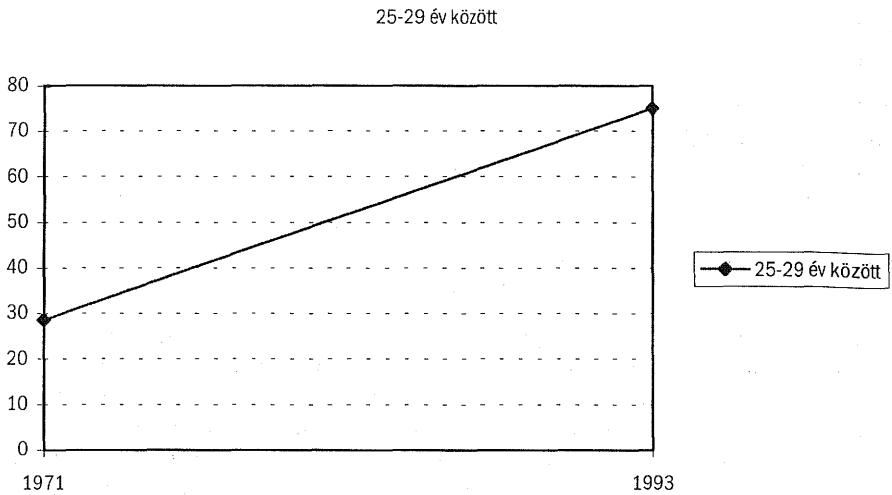
A szakmatanulás esélyei

Kemény István A romák és az iskola című, az *Educatio* 1996/2. számában megjelent tanulmányában arra mutatott rá, hogy noha az eltelt húsz évben (1971 és 1993 között) a cigányok iskolázottsági szintje gyorsan emelkedett, ugyanakkor mégis növekedett a távolság a cigányok és nem cigányok között. Az iskolázottsági szint növekedését jelzi, hogy 1993-ban a 25–29 éves korosztály 75%-a rendelkezett általános iskolai végzettséggel, és ez 1971-ben még a 30%-ot sem érte el (lásd I. ábra).

Kemény István mégis a távolság növekedéséről beszél, amely leginkább a továbbtanulásnál érvényesül. A cigány fiatalok számára ugyanis csupán csak két iskolatípus nyitotta meg kapuit, a szakmunkásképző és a speciális szakiskola.

I. ÁBRA

Az általános iskolát végzettek aránya roma népességén belül

Az oktatási adatok azt igazolják, hogy növekedett a roma fiatalok iskolázottsági szintje, de a cigány fiatalok többsége nem 14 éves korban fejezi be az általános iskolát, hanem egy, két, három évvel később. A vizsgálatok szerint 14 éves korban csak 1/3-uk fejezi be az általános iskolát, és csak a 18 éves korcsoportnál növekszik az általános iskolát végzettek aránya 77%-ra. Ekkor azonban már nincs esélyük bejutni a középiskolákba.

Az iskolázottság és a munkaerőpiaci esélyek összefüggése nyilvánvaló. Az idősebb cigányok főként azért válnak munkanélkülivé, mert még az általános iskola 8 osztályát sem végezték el, a fiatalok viszont azért, mert a mai munkaerőpiacon már kevés a 8 osztály, de még a szakmunkás végzettség is az elhelyezkedéshez. Minden munkaerőpiaci statisztika azt jelzi, hogy a munkanélküliség által legveszélyeztetettebb csoportok az alacsony iskolázottságúak, a legtöbb munkanélküli a 8 osztályt vagy annál kevesebbet és a szakmunkás végzettségűek rétegéből kerül ki.

A legutóbbi néhány év eredménye, hogy az egész népességre vonatkozóan javulni kezdtek a továbbtanulási esélyek. Ezt elsősorban a demográfiai változások okozták. Folyamatosan csökkent az általános iskolások és jelenleg már a középiskolások száma is, így enyhült a középfokú iskolákban a szelekció. Ez azonban nem vonatkozik minden iskolára. Növekedett a bejutási esély a szakközépiskolákba is, de főként a szakmunkásképzők váltak nyitottá a legalsó rétegek felé. Ugyanakkor az enyhébb szelekció következményeként ezekben az iskolákban romlik az oktatás színvonala, és emiatt növekszik az elit iskolák és az átlagos iskolák közötti távolság.

Az Oktatókutató Intézet 1996-os empirikus adatfelvétele (A hátrányos helyzetű tanulók szakképzése c. kutatás vezetője: Liskó Ilona, résztvevők: Fehérvári Anikó, Györgyi Zoltán, Tót Éva; támogató: Phare) nem tekinthető romavizsgálatnak, hiszen a vizsgálat célcsoportja a hátrányos helyzetű középiskolások csoportja volt, de ebbe a csoportba szükségszerűen beletartozik a cigány tanulók nagy része is.

Amikor definiáltuk a hátrányos helyzetet, az egyik kritériumként azt is megjelöltük, hogy cigánynak vallja-e magát a tanuló vagy sem. A kérdezettek 13,7 százaléka, összesen 103 fő

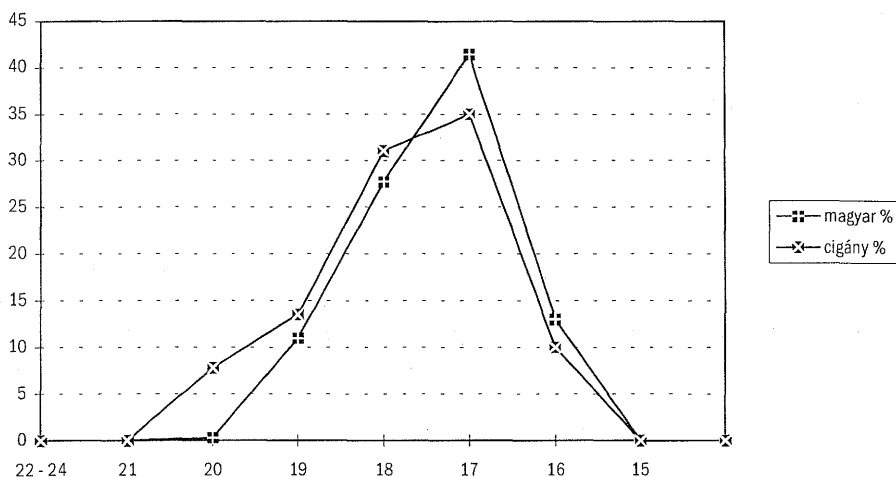
választotta a felsorolt válaszlehetőségek közül a cigány önbesorolást. (A cigány mellett elenyésző mennyiségben fordultak elő német és szlovák nemzetiségű tanulók.) Ez az arány lehetővé teszi, hogy az adatok elemzésekor önálló alcsoportként kezeljük az önmagukat ill. családjukat cigányként azonosító hátrányos helyzetű középiskolásokat és elemezzük társadalmi jellemzőiket.

Mindenekelőtt jelentős különbségeket találunk a cigány és a nem cigány tanulók körében a településtípusok alapján. Míg a nem cigány tanulók többségében városban élnek és csak 1/3-uk él községben, addig a cigány tanulóknak csaknem a fele községben él, és a városlakók között is a kisvárosban élők száma a legnagyobb. Épp ezért már a középfokú iskola (amelyek közel 2/3-a megyeszékhelyen és városban van) elérése is problémát okoz számukra. Ezzel szemben a kollégisták arányában nincs számottevő különbség a cigány és a nem cigány tanulók körében, vagyis többen járnak be a lakóhelyüktől távol eső iskolákba, mint nem cigány társaik.

Az életkori csoportok adatai azt bizonyítják, a cigány tanulók idősebb korban kerülnek a középfokú képzésbe magyar társaiknál. Ennek az egyik oka az, hogy bár a cigány tanulók általános iskolai tanulmányi átlaga nem sokban tér el magyar társaikétól, a cigány tanulók több mint 1/3-a volt osztályismétlő az általános iskolában, míg a nem cigány tanulóknak csak 1/4-e.

II. ÁBRA

Életkori csoportok

Mivel a vizsgálat szakmunkás és szakiskolás tanulók körében készült, lehetőségünk nyílt arra is, hogy e két képzési formában összehasonlítsuk a cigány tanulók arányát (lásd 1. tábla). A cigány tanulók aránya a teljes mintában 13,7% volt, a speciális szakiskolások körében 17,7%, a szakmunkás képzésen belül pedig 11%. Vagyis adataink azt mutatják, hogy a cigány tanulók nagyobb arányban járnak az alacsonyabb értékű szakmai képzettséget adó speciális szakiskolákba. Jellegzetes különbséget mutat a szakmák szerinti megoszlás is.

A szakmunkásképzőkben a cigány tanulók legnagyobb arányban a munkaerőpiacon nehezen eladható nehézipari szakmákat tanulják, a gépipari szakmákban viszonylag kiegyenlített ez az arány és az összes többi szakmában kevesebben vannak jelen, mint a magyar tanulók. Ugyanakkor a speciális szakiskolákban jóval nagyobb arányban tanulnak fémipari, építőipari és ruhaipari szakmákat, de miután ez az iskolatípus nem ad teljes értékű szakmunkás-

bizonyítványt, az itt szerzett tudás sem javítja munkapiaci esélyeiket. Vagyis ha a cigány tanulók be is jutnak a szakképzési intézményrendszerbe, az általuk tanult szakmák nagy valószínűséggel a legalacsonyabb presztízsű szakmák közé tartoznak, tehát a szakmatanulás sem ígér egzisztenciális biztonságot a számukra.

1. TÁBLA

A tanulók szakma szerinti megoszlása nemzetiségük szerint

Szakmák	Nem cigány tanulók (N= 627)	Cigány tanulók (N=103)
Kohász, bányász	7,6	11,7
Gépipar	10,8	10,7
Élelmiszeripar	17,4	5,8
Építőipar (festő, ács)	14,4	5,8
Bőr- és cipőipar	10,8	2,9
Mezőgazdaság	7,0	1,9
Szakiskolai szakmák		
Fémipar	1,6	19,4
Építőipar	2,1	11,7
Ruha, textilipar	2,2	10,7
Gazda-, háziasszony	15,5	6,8
Közgazdaság, egészségügy	3,5	4,9
Férfi könnyűipar	3,3	2,9
Kereskedelem, vendéglátóipar	0,5	2,9
Mezőgazdaság	1,4	1,9
Kismesterségek	1,9	-
Nincs adat	0,2	-
Összesen	100,0	100,0

A cigány családokat elsősorban a magas gyerekszám különbözteti meg. Mind a családnagyság, mind a testvérek száma szignifikáns összefüggést mutat a nemzetiségi hovatartozással. A nem cigány családok átlagos nagysága 4,2 fő, míg a cigány tanulók átlagos családnagysága 5,3 fő. A szakmunkástanulók családnagysága azonban átlagosan egy fővel kisebb, mint a speciális szakiskolásoké.

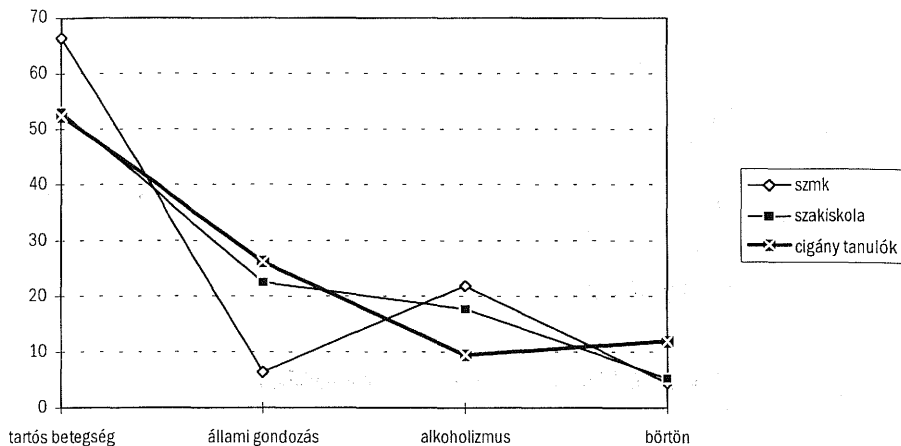
A cigány családokban a tanulóknak átlagosan 2,83 testvérük van, vagyis az átlagos gyerekszám négyhez közelít. A cigány tanulók felnőtt testvéreinek közel fele csak általános iskolai végzettséggel vagy még azzal sem rendelkezik.

A kérdőív adatai természetesen nem adhatnak elég árnyalt képet a családok belső viszonyairól, és a szülők együttélésének módjáról. Az adatokból azonban mégis érzékelhető a családi válsághelyzetek szubkulturális különbözősége. A nemzetiségi hovatartozás és a családi válsághelyzet között statisztikai értelemben is összefüggés mutatkozik (lásd III. ábra).

A nem cigány családokra a válsághelyzetek közül nagyobb arányban jellemző a tartós betegség, illetve az alkoholizmus, míg a cigány családokban gyakrabban fordul elő állami gondozás és börtönbüntetés. A két válságtípus-pár jellegében is különbözik. Az alkoholizmus, és az ezzel gyakran összekapcsolódó tartós betegség a családokon belül zajló önromboló folyamat, a börtönbüntetés és az állami gondozás (amely szintén gyakran összekapcsolódik) a családi szférába kívülről történő hatósági beavatkozással együtt járó esemény, lényegében az érintett családok állami eszközökkel történő „felbontása”, ami részben a családon kívül megfogalmazott, társadalmi normák megsértésének következménye.

III. ÁBRA

Válsághelyzet

A hátrányos helyzetű tanulók szüleinek iskolai végzettségét tekintve azt tapasztaltuk, hogy (főként az anyák) messze lemaradnak az országosan jellemző átlagtól. Ez még inkább igaz a cigány tanulók szüleinek, ahol az apák esetében tízszeres, az anyák esetében huszonháromszoros a lemaradás.

Az összehasonlító adatok alapján egyértelmű sorrend bontakozik ki a vizsgált tanulók egyes csoportjai között. A képzettség szempontjából legkedvezőbb családi háttérrel a szakmunkás-képzőbe járók csoportja rendelkezik. A „lejtő” alján a szakiskolások csoportját találjuk, és mindkét csoporttól messze lemarad a cigány tanulók csoportja (lásd IV. ábra).

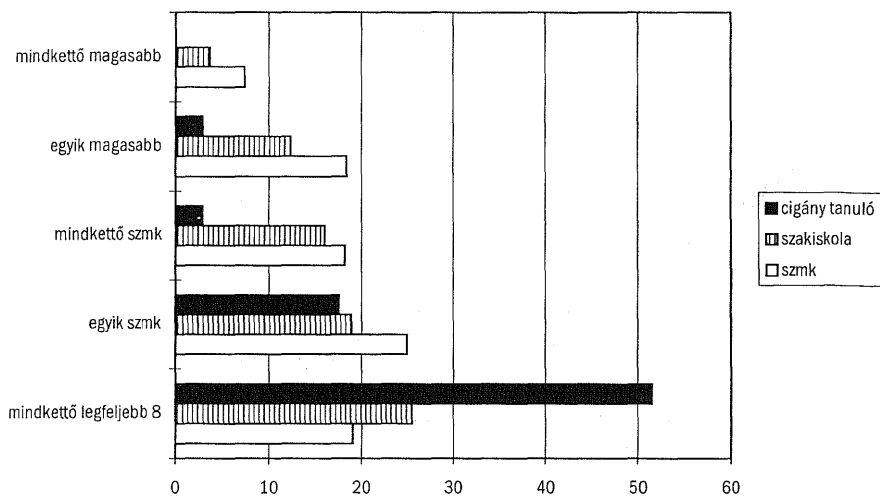
A cigány tanulók szüleinek iskolázottsága látványos példa a relatív hátrányok újratermelésére. Az utóbbi két évtizedben jelentős mértékben javult ugyan a csoport iskolázottsága, ez azonban nem változtatott azon, hogy továbbra is messze a legkedvezőtlenebb iskolázottsági pozícióban maradtak. A cigány tanulók szülei fele olyan gyakran rendelkeznek szakmunkás végzettséggel, mint az országos átlag, és a cigány tanulók szüleinek körében csak elvétve fordul elő szakmunkás-képzőnél magasabb iskolai végzettség. Az apáknak csaknem 2/3-a csak alacsony vagy annál is alacsonyabb végzettséggel rendelkezik, az anyák között pedig még több az alacsony iskolázottságú.

A szülők alacsony iskolázottságával szoros összefüggésben alakulnak foglalkozási adataik (lásd 2. tábla). Szakmunkásnál magasabb presztízsű foglalkozással rendelkező szülő igen kis számban fordult elő a hátrányos helyzetű tanulók csoportjában, a cigány tanulók csoportjában pedig szinte nem is akadt olyan. Itt a legnagyobb arányban munkanélküli és inaktív szülők fordultak elő.

A cigány tanulók szüleinek (főként az anyákra) jellemző a leghosszabb ideje tartó munkanélküliség is. Az inaktív szülők magas száma természetesen meghatározza a családok jövedelmi helyzetét. A nem cigány családokban (1,2) kétszer annyi a keresők száma, mint a cigány családokban (0,6). Mivel a cigány gyerekek népesebb családokban élnek az egy főre jutó jövedelem különbsége is csaknem másfélszeres a magyar családok javára. Ez a jövedelemkülönbség azt eredményezi, hogy a hátrányos helyzetű cigány középiskolások az alapvető szükségletek tekintetében is gyakrabban szenvednek hiányt, mint nem cigány társaik.

IV. ÁBRA

Szülők iskolai végzettsége

2. TÁBLA

Szülők foglalkozás szerinti megoszlása iskolatípus szerint

Foglalkozás	Szakmunkásképző		Szakiskola		Cigány tanulók	
	Apák	Anyák	Apák	Anyák	Apák	Anyák
Vezető	0,8	-	2,9	0,4	-	-
Értelmiségi	0,4	0,8	-	-	-	-
Nem fizikai alkalmazott	2,0	8,6	0,8	4,1	-	-
Vállalkozó (önálló)	4,7	1,8	6,6	1,6	2,9	1,0
Szakmunkás	17,2	8,2	13,3	4,1	8,7	1,9
Segéd/betanított munkás	22,3	20,0	20,2	16,9	18,4	7,8
Egyéb	0,4	0,6	0,8	1,2	1,0	1,0
Munkanélküli	17,8	14,3	16,9	18,1	25,2	27,2
Inaktív	13,3	35,0	14,8	37,4	13,9	42,7
Nincs adat	20,2	10,8	23,5	16,0	30,1	18,4
Összesen	100,0	100	100,0	100,0	100,0	100,0

Fehérvári Anikó